

надаўча-прававой базы ў сферы мастацкага жыцця; паколькі адсутнічаюць законы аб фундатарскай дзейнасці, калекцыяніраванні, ільготным падаткаабкладанні суб'ектаў творчасці і новых арганізацыйных форм мастацкага жыцця. Патрабуе ўдасканалення закон «Аб аўтарскіх і сумежных правах» і г. д.

Такім чынам, культурная стратэгія дзяржавы, прыняцце ўпраўленчых рашэнняў, на нашу думку, павінна базіравацца на пастаянных маніторынгх і сацыялагічных даследаваннях дзейнасці інстытутаў культуры, а таксама спажываўцоў культурных паслуг. Гэта сацыяльная інфармацыя – аснова для прыняцця кіраўніцкіх рашэнняў у сферы мастацтва для стварэння паўнацэннага культурнага асяроддзя. Адзін з перспектывных кірункаў – прадастаўленне банкаўскіх крэдытаў для папярэдняга фінансавання культурных праектаў на конкурснай аснове. Дадзеныя праекты мэтазгодна разглядаць у комплексе з прыярытэтамі культурнай палітыкі – развіццём турызму і далучэннем моладзі да адраджэння нашай гістарычнай спадчыны, каштоўнасцей і ідэалаў беларускай культуры.

Літаратура

1. Майхровіч, А.С. Які ён шлях Беларусі да дэмакратычнай дзяржавы? / А.С. Майхровіч; серыя грамад.-паліт. навук. – Мінск: Права і эканоміка, 1996. – 38 с.
2. Івченко, В.Н. Социокультурный контекст морального здоровья нации / В.Н. Ивченко // Актуальные проблемы морального здоровья нации: материалы Респ. науч.-практ. семинара (22 дек. 2005 г., г. Минск) / науч. ред. В.Н. Ивченко. – Минск: БелГИПК, 2006. – С. 3–8.
3. Івченко, В.Н. Художественные галереи в системе арт-рынка: проблемы функционирования в период социальных трансформаций / В.Н. Ивченко // Веснік БелДІПК. – 2004. – № 1 (2). – С. 44–57.
4. Івченко, В.Н. Особенности и стандарты приобщения населения Беларуси к художественной культуре (по материалам социологического исследования) / В.Н. Ивченко, И.Г. Голубева // Актуальные проблемы культуры и искусства (электронный ресурс). – Вып. 2 / Нац. библ. Беларуси. Электронные данные (8,5 мг). – Минск, 2007. – 60 с.

Summary

The author analyzes the peculiarities of art development in modern epoch. The priorities of cultural policy, the meaning of the private sponsorship of art and cultural activities are shown.

Паступіў у рэдакцыю 11.03.2011 г.

УДК 008:178(476)«18/19»

К.У. Антановіч,

аспірант кафедры тэорыі і гісторыі культуры БДПУ

МАРАЛЬНЫЯ КАШТОЎНАСЦІ Ў ПОГЛЯДАХ БЕЛАРУСКІХ АСВЕТНІКАЎ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XIX – ПАЧАТКУ XX ст.

У гісторыі духоўнай культуры і філасофскай думкі Беларусі важнае месца займае сфера ідэй, этычных каштоўнасцей і памкненняў, да якой перыядычна звярталіся і дасяткова грунтоўна і рознабакова даследавалі айчыныя навукоўцы. Менавіта да гэтай сферы адносяцца самасвядомасць і пазіцыя індывіда, магчымасці і шляхі яго духоўнага самасцвярджэння, а таксама фактары маральнага станаўлення асобы праз далучэнне да айчынай культуры.

У выніку інтэлектуальных пошукаў прадстаўнікамі беларускай культуры XIX – пачатку XX ст. вытокаў і прынцыпаў справядлівага, маральнага жыцця, пабудаванага ў адпаведнасці з традыцыйнымі народнымі каштоўнасцямі, адбылося станаўленне і развіццё маральна-гуманістычнай свядомасці грамадства і зараджэнне этычнай думкі Беларусі.

Пачынаючы з эпохі Адраджэння, чалавек як асоба і творца паступова выходзіць за рамкі сярэднявечных догмаў, а яго асабістая свабода суадносіцца са свабодай і развіццём іншых. Такім чынам, як падкрэслівае айчыны даследчык гісторыі этычнай думкі Беларусі А. Майхровіч,

«упершыню адбываецца прызнанне суверэннасці, незалежнасці чалавека ад каштоўнасцей агульнага... Індывід становіцца кропкай адліку ў фарміраванні структур агульнага» [6, с. 142]. Найбольш выразна гэта праяўлялася на этапах нацыянальна-культурнага адраджэння ў XIX – пачатку XX ст.

І менавіта ў гэты час, як мяркуе беларускі даследчык У. Конан, «свабода сялянства – асноўнай часткі народа – лічылася ўмовай грамадскага і духоўнага прагрэсу і пашырэння асветы». На яго думку, менавіта сялянства, вясковая інтэлігенцыя, вяскоўцы наогул сталіся «энічным ядром фарміравання беларускай нацыі канца XIX – першай чвэрці XX ст» [5, с. 331].

Кожнаму перыяду гэтай эпохі, багатай на разнастайныя лёсавызначальныя падзеі для нашага народа, уласціва свая адметная сістэма маральных каштоўнасцей. І калі на мяжы XVIII–XIX ст. у беларускай культуры, і ў прыватнасці, ў мастацкай літаратуры, найперш разглядаліся праблемы ўнутранага свету чалавека, то ў другой палове XIX ст. этычныя пытанні суадносіліся ўжо з усім грамадствам, і асабліва з «простымі людзьмі».

Варта прасачыць за дынамікай разумення і інтэрпрэтацыі маральных каштоўнасцей тагачаснымі асветнікамі. Яшчэ ў самым пачатку XIX ст. паэт Францішак Карпінскі ў вершы «Вяртанне з Варшавы на вёску» акцэнтаваў увагу на ўнутраных этычных прынцыпах: «Праўда за скарб даражэй, за пакуты, Ты бедны, ды з Праўдаю будзеш багаты... Але ж хіба Цноту адкідваць мне трэба За тое, што ўсё ж не дае яна хлеба?».

З новым імпульсам пытанні этычных праблем у адносінах да грамадства пачалі ўздымацца ў творчасці сяброў таварыстваў філаматаў і філарэтаў. На думку У. Конана, «навукова-асветная дзейнасць і эстэтычныя погляды спадкаемцаў віленскага асветніцтва злучалі мастацкую культуру эпохі Асветніцтва і позняга Класіцызму з раннім Рамантызмам у рэгіёнах былой Рэчы Паспалітай» [5, с. 331].

Так, адной з мэт, як адзначае айчынны літаратуразнавец К. Цвірка, паўстала неабходнасць «вярнуць у грамадства страчаную за доўгія гады прыгонніцтва звычайную чалавечую павагу да селяніна-беларуса» [8, с. 3]. Гэта адбывалася ў кантэксце тэндэнцыі развіцця творчасці тагачасных дзеячаў культуры, у якой гучалі агульнаеўрапейскія каштоўнасці, у тым ліку і маральныя. Заўважым, што асабліва шырока разглядалася пытанне свабоды. Як мяркуе сучасны беларускі вучоны В. Евароўскі, «канцэпцыя свабоды Адама Міцкевіча выступала своеасаблівым камертонам, якім настройваліся ўсе наступныя варыяцыі яго паслядоўнікаў. Тэмы страчанай свабоды і пошуку шляхоў будучага вызвалення да канца XIX – пачатку XX ст. былі дамінуючымі ў айчыннай беларускай і польскай літаратуры» [4, с. 71]. І ў якасці ілюстрацыі можна выкарыстаць верш Уладзіслава Сыракомлі «Добрыя весці», які з дакладнасцю паўтарае схему, прапанаваную Міцкевічам: «Б'юцца для славы, свабоды і чэсці І робяць вольных людзей з мужыкоў... Эй, у свабодзе заживём шчасліве, Мы будзем дзеткі, а наш бацька – Бог!» [8, с. 14].

Поруч з паняццем свабоды, у мастацкай літаратуры і публіцыстыцы ўсё часцей пачынаюць разглядацца такія этычныя катэгорыі, як сумленне і абавязак. Пры гэтым назіраецца непасрэдная сувязь з хрысціянскай сістэмай маральных каштоўнасцей. І калі ў адпаведнасці з дэфініцыяй паняцця абавязак уяўляе сабой маральную задачу, якую чалавек фармулюе для сябе сам на падставе маральных патрабаванняў, звернутых да ўсіх, то сумленне – такая катэгорыя этыкі, што характарызуе здольнасць чалавека ажыццяўляць маральны самакантроль, унутраную самаацэнку з пазіцыі адпаведнасці сваіх паводзін патрабаванням маральнасці і з'яўляецца ўсведамленнем асобай свайго абавязку і адказнасці перад грамадствам.

Так, у шэрагу маральных імператываў К. Каліноўскага ключавое месца займаюць менавіта такія паняцці, як Бог і сумленне. Яны аб'яднаны ўнутранай духоўнай узаемасувяззю. У газеце «Мужыцкая праўда» К. Каліноўскага само паняцце Бог мае адметную маральную трактовку, падкрэслівае наяўнасць, непакіснасць існавання і форму ўвасаблення вышэйшай, абсалютнай справядлівасці і праўды. К. Каліноўскі падкрэслівае, што ён будзе пісаць і казаць так, «як Бог і сумленне кажа» [3, с. 289]. Тым самым Каліноўскі вылучае наступную парадыгму: народная праўда – гэта вышэйшая справядлівасць.

Народная праўда – зямля сялянам і воля грамадзе, – стала, на думку У. Конана, тым ідэалагічным падмуракам, які закладваўся К. Каліноўскім і які пазней стаў ідэйнай асновай беларускай класічнай літаратуры. Гэты ідэал набыў шматграннае мастацкае выяўленне красы роднага краю і ён жа паслужыў эстэтычнай, сацыяльнай і маральнай асновай для ўсебаковай крытыкі агіднага і антыгуманнага грамадска-палітычнага ладу [5, с. 354].

У выніку, як мяркуе А. Майхровіч, атрымаўся даволі спецыфічны варыянт «ідэалогіі мужыцка-хрысціянскага сацыялізму і арганічна суадноснай з ёй ідэалогіі працоўна-хрысціянскай этыкі» [6, с. 136].

Пасля разгрому паўстання 1863 г. царскімі ўладамі, што суправаджалася закрыццём устаноў адукацыі на тэрыторыі Беларусі, студэнцкай моладзі (тагачаснай перадавой беларускай інтэлігенцыі) далі прытулак расійскія культурныя цэнтры – Санкт-Пецярбург і Масква. Нашы пісьменнікі ўсё часцей пачалі выступаць з публікацыямі, у тым ліку, і з нелегальнымі.

Беларускія студэнты, стварыўшы ў Пецярбургу сваю народніцкую суполку, адразу разгарнулі актыўную выдавецкую дзейнасць, нелегальна на гектографе выпусцілі брашуры, арганізавалі выданне часопіса «Гоман». Менавіта іх публіцыстыка адлюстроўвае шляхі развіцця грамадска-палітычнай думкі ў Беларусі канца XIX ст., сведчыць пра абуджэнне ў асяроддзі перадавой беларускай інтэлігенцыі пільнай увагі да лёсу роднага народа, яго мінулага і будучыні.

Адным з першых зваротаў стаў у 1881 г. ліст «Да беларускай моладзі», які захаваўся для гісторыі дзякуючы справаздачы дырэктара дэпартамента дзяржаўнай паліцыі В. Плеўцы цару Аляксандру III, што суправаджаецца наступнымі словамі: «Сярод студэнтаў [Санкт-] Пецярбургскага ўніверсітэта ўтварыўся за апошні час адмысловы кружок выходцаў з беларускіх губерняў, якія распаўсюджваюць гектаграфічным спосабам складзеныя імі заклікі да беларускай моладзі і праграму сваіх дзеянняў, у якіх даводзіцца думка, што яны павінны аб'яднацца

ў адмысловы гурток – «Беларускую грамаду», які шляхам мірнай барацьбы з урадам за інтарэсы беларускага народа мог бы дамагчыся ў будучым самастойнага існавання Беларусі і змены яе грамадскага і эканамічнага ладу» [7, с. 123].

Перад аўтарамі стаяла задача не толькі пазнаёміць перадавую інтэлігенцыю з мэтамі і задачамі беларускай групы, але і паказаць, у чым сутнасць нацыянальнага руху ў Беларусі. Хаця, відавочна, самі аўтары яшчэ даволі цьмяна ўяўлялі, як рэалізаваць гэту задачу. Тым не менш, даволі шмат месца ў іх друкаваных тэзісах займалі якраз развагі пра маральныя прыярытэты: «першае, на што пры такой падрыхтоўцы нам давядзецца звярнуць увагу, гэта ўзняцце духоўнага патэнцыялу і эканамічнага побыту народа... Безумоўна, што да нас, беларусаў, то мы павінны працаваць на карысць выключна таго народа, які столькі стагоддзяў працаваў на нашых продкаў, векавая праца якога дала нам магчымасць атрымаць тую суму ведаў, дасягнуць таго развіцця, якім у дадзеную хвіліну мы валодаем. Тым больш, што ў сілу знаёмства са сваім народам, ведання яго патрэб і запатрабаванняў, імкненняў і ідэалаў, кожны з нас сярод таго народа прынясе ў найменшую колькасць часу найвялікшую суму карысці... Таму не будзем ісці следам за тымі, хто забывае патрэбы свайго народа, народа, які іх выгадаваў, народа, што дзеля іх так шмат перанёс пакутаў» [8, с. 20].

У наступным друкаваным звароце ад імя Данілы Баравіка вылучаюцца асноўныя абавязкі беларускай інтэлігенцыі, якая мусіць дзейнічаць згодна з асновамі народнага жыцця. Ён падкрэслівае, што «... для нашай радзімы і патрэбны... праваднікі эканамічнага, разумовага і маральнага ўдасканалення народа» [7, с. 31].

У такім жа аспекце ў 80-я гг. XIX ст. былі агучаны тэзісы паэта Ф. Багушэвіча, у творчасці якога нараўне з першачарговымі сацыяльнымі і нацыянальнымі праблемамі значнае месца занялі развагі пра маральнасць, пра сутнасць праўдзівага чалавека, пра дабро і зло, пра свет, які бачыцца паэту пазбаўленым праўды і справядлівасці.

Цэнтральнай катэгорыяй яго маральна-эстэтычнай канцэпцыі было традыцыйнае, арыентаванае на беларускіх сялян уяўленне пра адвечную праўду, па-мастацку ўвасобленае ў разнастайных жанрах айчыннага фальклору. Гэтай праўдзе ў народных уяўленнях надаваўся анталагічны, «быццёвы» статус са значэннем адлюстравання адзінаства ісціны, дабра і красы.

Прычым у Ф. Багушэвіча гаворка ідзе, найперш пра мужыцкую, народную праўду і справядлівасць, што цалкам знаходзіцца ў рэчышчы духоўна-этычнай традыцыі, у якой дзейнічалі і

яго паслядоўнікі, у тым ліку аўтары газеты «Наша ніва» ў пачатку XX ст.

Прыярытэтнымі для газеты «Наша ніва» былі вострыя, часам палемічныя публіцыстычныя артыкулы, навуковыя аналітычныя матэрыялы, у якіх закраналіся разнастайныя аспекты жыцця беларуса, яго праблемы, клопаты і інтарэсы. І менавіта культурнаму развіццю беларускага народа, выхаванню самапавагі і ўласнай годнасці, маральнаму ўдасканаленню надавалася першаснае значэнне, бо рэдакцыя газеты лічыла, што народ можа развівацца толькі тады, калі пачне працаваць над стварэннем сваёй нацыянальнай культуры.

Аўтарскі калектыў газеты імкнуўся стварыць трывалы падмурак для духоўнага развіцця беларускага грамадства. А таму ў шматлікіх артыкулах і мастацкіх творах можна вылучыць не толькі асобныя этычныя катэгорыі, але і сістэму маральных прыярытэтаў асобнага аўтара. У прыватнасці, разгледжаныя вышэй паняцці сумлення і абавязку яскрава прасочваюцца ў наступных радках М. Багдановіча: «Біце ў сэрцы іх – біце мячамі, Не давайце чужынцамі быць! Хай пачуюць, як сэрца начамі аб радзімай старонцы баліць...» [1, с. 179]. Вылучэнне праблемы фарміравання і эвалюцыі сістэмы маральных каштоўнасцей і прыярытэтаў у поглядах беларускіх асветнікаў пачатку XX ст. патрабуе асобнага разгляду.

Такім чынам, прасачыўшы дынаміку і эвалюцыю адлюстравання этычных каштоўнасцей у поглядах беларускіх асветнікаў другой паловы XIX – пачатку XX ст., можна ўбачыць сінтэз маральных паняццяў і ідэалогій, а таксама пераканацца ў стварэнні ўнікальнай для таго часу працоўна-хрысціянскай этыкі. Нараўне з паняццем свабоды ў мастацкай літаратуры і публіцыстыцы гэтага часу ўсё часцей пачынаюць разглядацца такія этычныя катэгорыі, як сумленне і абавязак, праўда і ісціна, справядлівасць і дабро, суадносныя з усім грамадствам, у тым ліку з «простымі людзям».

Літаратура

1. Багдановіч, М.А. Выбранае / М.А. Багдановіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1977. – 192 с.
2. Гусейнов, А.А. Этика / А.А. Гусейнов, Р.Г. Апресян. – М.: Гардарики, 1998. – 487 с.
3. Заняпад і адраджэнне. Беларуская літаратура XIX стагоддзя / У. Казбярук. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2001. – 606 с.
4. Евароўскі, В.Б. Інтэлектуальны вобраз Беларусі: гісторыя станаўлення / В.Б. Евароўскі // Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі. У 6 т. – Мінск: Беларуская навука, 2008. – Т.1. – С 63–81.
5. Конан, У.М. Гісторыя эстэтычнай думкі Беларусі. У 3 т. / У.М. Конан. – Мінск: Беларуская навука, 2010. – Т.1. – 439 с.
6. Майхрович, А.С. Становление нравственного сознания: из истории духовной культуры Беларуси / А.С. Майхрович. – Минск: Беларуская навука, 1997. – 205 с.
7. Публицистика белорусских народников / С.Х. Александрович, И.С. Александрович. – Минск: Изд-во БГУ, 1983. – 134 с.

8. Сыракомля, У. Выбранные творы / У. Сыракомля. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2006. – 528 с.

9. Цвірка, К.А. Літаратура Беларусі. Першая палова XIX ст. / К.А. Цвірка. – Мінск: Беларус. навука, 2000. – 572 с.

Summary

The article deals with the acute problem of understanding the concepts of freedom and responsibility

and other moral values by the Belarusian Enlightenment. Some aspects of these social and philosophical categories in classical literature, the history of Belarus, the native culture are examined. Attention is paid to the universal content and historical meaning of key lexical codes of the Belarusian culture.

Паступіў у рэдакцыю 31.03.2011 г.

УДК 008:82.09Колас

В.І. Вярбіцкая,

аспірант кафедры культуралогіі БДУКІМ

АПЕРЦЭПЦЫЯ САЦЫЯЛІЗАЦЫІ АСОБЫ ЯКУБАМ КОЛАСАМ: КУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ АСПЕКТ

Актыўнае ўключэнне ў сучаснае паўсядзённае жыццё новых культурных з'яў і як вынік размыванне некалі адносна стабільных меж культурнай прасторы рознага статусу патрабуюць распрацоўкі адэкватных сённяшняй сітуацыі міжнавуковых падыходаў, якія адрозніваюцца ад звыклых метадаў, традыцый і школ. Аналіз навуковых прац, якія прысвечаны актуальным праблемам айчынай адукацыі, дазваляе зрабіць выснову аб тым, што ў Беларусі налічваецца значная колькасць міжнавуковых даследаванняў, заснаваных на выкарыстанні прыёмаў і метадаў сумежных гуманітарных дысцыплін. Так, праблемы сацыялізацыі асобы разглядаліся беларускімі псіхолагамі, педагогамі, філосафамі, сацыёлагамі, культурологамі і інш. Яркім прыкладам узаемадзеяння літаратуразнаўства, этнаграфіі, педагогікі і псіхалогіі з'яўляецца творчая спадчына народнага паэта Беларусі Якуба Коласа, 130-годдзе якога рыхтуецца адзначыць сусветная супольнасць. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнка высока ставіцца да ролі Коласа ў станаўленні беларускай дзяржаўнасці, літаратуры і навукі. Ён адзначае, што ў развіццё нашай краіны ўкладзены намаганні, энергія, «сила слова светочей национальной культуры: Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максима Богдановича и многих-многих других» [9, с. 2]. Я. Колас быў шматграннай асобай – паэтам, пісьменнікам, літаратуразнаўцам, мовазнаўцам, фалькларыстам, педагогам. Ён пакінуў пасля сябе багатую навукова-педагагічную спадчыну, дзе з навуковай загібленасцю распрацаваны многія праблемы педагогікі і псіхалогіі.

На наш погляд, найбольш грунтоўна пісьменнікам прааналізаваны сутнасць, змест, формы, метады і сродкі сацыялізацыі асобы школьніка, хоць сама катэгорыя «сацыялізацыя» Коласам не ўжываецца. Пісьменнік выкарыстоўваў у сваіх працах паняцці «асвета», «адукацыя», «выхаванне», якія сённяшнімі педагогамі,

псіхолагамі, культурологамі трактуюцца як часткі працэсу сацыялізацыі. Вывучэнне коласаўскіх публіцыстычных артыкулаў, тэкстаў мастацкіх твораў, грунтоўных дыдактычных прац («Методыка роднай мовы», «Другое чытанне для дзяцей беларусаў») дазваляе нам меркаваць аб тым, што Коласам, тым не менш, створана цэльная канцэпцыя сацыялізацыі асобы.

Тэрмін «сацыялізацыя» ўпершыню з'явіўся ў сусветнай гуманітарнай думцы ў 30-я гг. XIX ст., а ў першай палове XX ст. прыняты на ўзбраенне вучонымі і практыкамі нашай краіны, калі літаратурная і навукова-педагагічная дзейнасць Я. Коласа набыла шырокую вядомасць. Менавіта ў 1925 г. ён завяршыў працу над псіхалага-педагагічным даследаваннем «Методыка роднай мовы», у 20–30-я гг. мінулага стагоддзя выйшлі ў свет паэмы «Новая зямля», «Сымон-музыка», напісаны так званыя «Палескія апавесці», шматлікія апавяданні, казкі і іншыя творы для дзяцей, у якіх выкладзены важнейшыя палажэнні тэорыі сацыялізацыі. Фарміраванне асобы, на думку Коласа, уяўляе сабой складаны, шматгранны працэс уключэння чалавека ў сацыяльную практыку, набыцця ім сацыяльных якасцей, рыс, засваення культурнага вопыту і рэалізацыі ўласнай сутнасці праз выкананне пэўнай ролі ў практычнай дзейнасці. Аб тым, што адукацыя і выхаванне як важнейшыя сродкі сацыялізацыі павінны падрыхтаваць чалавека да жыцця і ўдзелу ў грамадскай дзейнасці, Колас пісаў у артыкулах «Шануйце і любіце сваю родную мову», «Ліст да маладнякоўцаў», «Быць гражданином», у трылогіі «На ростанях», паэмах «Сымон-музыка», «Новая зямля», апавесці «На прасторах жыцця», апавяданнях «Сірата Юрка», «Туды, на Нёман» і інш. «А каб быць гэтым гаспадаром, каб умець сваімі рукамі будаваць сабе жыццё, трэба навука», – тлумачыў сялянам Астап, адзін з персанажаў апавядання «Туды, за Нёман» [3, с. 265]. Толькі ў розных відах дзейнасці (эка-